

Şerif Hüseyin'in Mekke Emirliği'ne Atanma Sürecinde Ailesiyle İstanbul'da Geçirdiği Yıllar

Taha Öztürk*

Özet

I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne isyan eden Mekke emiri Şerif Hüseyin, hayatının önemli bir bölümünü İstanbul'da geçirmiştir. Bu durum, kendi isteğiyle değil, Sultan II. Abdülhamit'in onu çağırmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir.

İstanbul'da doğan ve sonrasında Hicaz'a dönen Şerif Hüseyin, II. Abdülhamit'in isteği üzerine 1892 yılında İstanbul'a gelerek Şura-yı Devlet üyesi olmuştur. 16 yıl İstanbul'da kalan Şerif Hüseyin, 1908 yılında Mekke emiri olarak atanmıştır.

Bu çalışmada, Şerif Hüseyin'in İstanbul'a çağırılma sebebi, burada geçirdiği yıllar, kişiliği ve Mekke emiri olarak atanma süreci ele alınacaktır. Böylece Hicaz'ın Osmanlı hakimiyetinden çıkmasıyla sonuçlanan Şerif Hüseyin isyanına giden süreç daha iyi anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Şerif Hüseyin, Mekke emiri, Hicaz, İstanbul, İsyân.

The Years Lived Sharif Hussein with his Family in Istanbul During the Appointment to the Mecca Emirate

Abstract

Sharif Hussein who revolted against the Ottoman Empire during the World War I with the support of Britain, spent a significant part of his life in Ottoman capital, Istanbul. Sharif Hussein did not reside in Istanbul by his own will, he was summoned there by the sultan of the time, Abdulhamid II.

Being born in Istanbul and having returned to Hejaz afterwards, Sharif Hussein moved to Istanbul upon Abdulhamid II's call in 1892 and became a member of Council of State. Sharif Hussein was appointed to the Mecca Emirate in 1908 after his residence in Istanbul for 16 years.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sakarya, tahauzturk@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 27.02.2017, makale kabul tarihi: 27.03.2017)

In this study, we discussed the residence of Sharif Hussein in Istanbul, the reason behind his arrival, his personality and the process of his appointment to the Mecca Emirate. Thus, we hope to have a better understanding of Sharif Hussein revolt which eventually caused Ottoman Empire to lose its domination over Hejaz region.

Keywords: Sharif Hussein, Mecca Emirate, Hejaz, Istanbul, Revolt.

Giriş

Tam adı Hüseyin b. Ali b. Muhammedel-Haseni el-Haşimiolan Şerif Hüseyin, 1853'te İstanbul'da doğmuştur. Haşimi Zevi Avn sülalesinden Şerif Ali Paşa'nın(öl. 1870) oğlu ve Mekke Emiri Muhammed b. Abdülmuinb. Avn'ın torunudur. 1856-1858 yıllarında Muhammed b. Avn'ın son emirliği döneminde Mekke'de kalmış, 1858'de İstanbul'a dönmüştür. 1861'de babasının vefatı üzerine amcası Emir Abdullah'ın yanına Mekke'ye gitmiş, eğitimini burada tamamlayarak amcası Abdullah'ın kızı Abdiye Hanım'la evlenmiştir.¹1892 yılında, amcası Emir Avnürrefik'le aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle padişah tarafından İstanbul'a çağırılmış ve Mekke emiri olana kadar burada ikamet etmiştir. Bu süre zarfında Şura-yı Devlet azası yapılmış, kendisine Boğaz'da bir ev kiralanmış, bir süre sonra da ailesi İstanbul'a getirilmiştir. Yaklaşık 16 yıl süren İstanbul ikameti boyunca Şerif Hüseyin, birçok üst düzey bürokratla tanışma, ülke siyasetini ve uluslararası siyaseti yakından takip etme imkanına sahip olmuştur. Ekim 1908'de Mekke Emiri Şerif Ali görevinden alınarak yerine amcası Abdulilah Paşa b. Muhammed tayin edilmiştir. Ancak Abdulilah Hicaz'a hareket etmeden vefat edince Şerif Hüseyin, Kasım 1908'de Mekke emiri tayin edilmiştir.²

Şerif Hüseyin'in Ali, Faysal, Abdullah ve Zeyd isimlerinde dört oğlu ve üç kızı vardır. Ali, Faysal ve Abdullah'ın anneleri Abdiye Hanım olup, Zeyd'in ve kız çocukların Türk olan annesi meşhur Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın torunlarından Adile Hanım'dır. Ali, büyük amcası

¹Emin Er-Reyhani, *Müluku'lArab*, Beyrut, 1987,s. 58.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara, 2013, s. 137; Azmi Özcan, "Şerif Hüseyin", *DİA*, c. 38, 2010, s. 585-586.

Abdullah'ın kızı Nesibe Salime Hanımla,³ Abdullah 1902'de yirmi yaşındayken amcası Nasir'in kızı Misbah'la, Faysal ise Nasir'in diğer bir kızıyla evlenmiştir.⁴

Mekke Emiri olmasının ardından Osmanlı hakimiyeti aleyhine faaliyetlerine başlayan Şerif Hüseyin, I. Dünya Savaşı esnasında, 1916 yılında İngilizlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş, isyan sonucunda Hicaz Haşimi Krallığı'nı kurmuştur. Ancak takip eden süreçte İngilizler Hüseyin'e verdikleri vaatleri yerine getirmemiştir. Suud ailesiyle girdiği savaştan mağlup olarak çıkan Şerif Hüseyin, kurduğu krallığı 1925 yılında kaybetmiştir. Ardından Kıbrıs'a sığınan Şerif Hüseyin, 1931 yılında Ürdün-Amman'da oğlunun yanında yaşamını yitirmiş, Kudüs'e defnedilmiştir.

Çalışmada yerli ve yabancı birinci elden kaynak ve araştırmaların yanı sıra, İstanbul yıllarından bahsedilmesi sebebiyle ağırlıklı olarak Osmanlı arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Üzerinde tartışma olan konuları ise yine konuyla ilgili arşiv belgeleri esas olmak üzere, farklı görüş sahiplerinin iddialarını karşılaştırmalı olarak inceleyerek değerlendirdik. Osmanlı Devleti'nin Hicaz'ı kaybetmesine sebep olan Şerif Hüseyin'in kendisine isyan ettiği ülkenin başkentinde geçirdiği 16 yılın isyanı anlamada önemli olduğu muhakkaktır.

Şerif Hüseyin'in İstanbul'a Çağırılma Nedeni ve İstanbul Yılları

Şerif Hüseyin'in amcası Avnürrefik Paşa, 1882 yılında Mekke Emiri olarak atanmıştır. Avnürrefik Paşa, dönemin Hicaz valisi Ahmet Ratib Paşa ile birlikte hareket edip herhangi bir şikayete meydan vermeden 1904 yılındaki ölümüne kadar Mekke Emirliği görevini yürütmüştür.⁵

³BOA. Y. PRK. ŞH.13/72.

⁴Mary C. Wilson, *King Abdullah, Britain and the Making of Jordan*, New York, 1987, s. 14; Faysal, İngilizlerin himayesi altında 23 Nisan 1921'de Irak'ta bir devlet kurmuş ve 1930'da bağımsız olmuştur. Emir Abdullah da İngilizler tarafından meydana getirilen Şarkü'l Ürdün emirliğine tayin edilmiştir. Ürdün emirliği 1946 yılında Şarkü'l Ürdün Haşimi Devleti adıyla bağımsızlığına kavuşmuştur. Bkz: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 139-140.

⁵Uzunçarşılı, *a.g.e.*,s. 136.

Ancak farklı kaynaklarda Avnürrefik Paşa döneminin son derece zalimane ve yolsuzluklarla dolu bir dönem olduğu öne sürülmektedir. Avnürrefik Paşa döneminde iddiaya göre Hicaz;

“Kendisinin kişisel malı olan bir çiftlik haline gelmişti. Şerif’in gayrimeşru bir şekilde fakat kitaba uydurarak topladığı para senede en az bir milyon altın lira idi. Diğer taraftan halkın katlandığı zulmün de haddi hesabı yoktu. Şerif istediğini yapar kimseye hesap vermeye kendini mecbur addetmezdi. Hicaz mahsuldar, kalabalık bir kıta olaydı, muhakkak ki bu bir milyon altın dört misli artardı. Fakat Hicaz’ın takatı bundan fazlasına yetmiyordu. Öyleyken gene gözleri doymazdı.”⁶

Avnürrefik Paşa ile Şerif Hüseyin arasında sorunlar meydana gelmiş ve Mekke Emiri İstanbul’a yazdığı yazıda Şerif Hüseyin’in bedevileri haydutluk ve başıbozukluğa sevk ettiğini söyleyerek, İstanbul’a çağrılmasını talep etmiştir.⁷Babiali tarafından gönderilen, Sadrazam Kamil Paşa imzalı bir yazıda bu şikayetin incelenerek, Avnürrefik Paşa’nın talebinin Şerif Hüseyin’le aralarındaki bir ‘iğbirar’dan⁸ kaynaklandığının anlaşıldığı ve bu meselenin çözüme kavuşturulabileceği, nitekim Şerif Hüseyin’in ailesinin sayıca çok olduğu ve İstanbul’a getirilmesinin zor olacağı, getirilecek olsa dahi (diğer örneklerinde olduğu gibi) Şura-yı Devlet’e aza yapılması gerektiği söylenmiştir.⁹1889 yılında gerçekleşen bu yazışmanın ardından, Şerif Hüseyin’in ancak1892 yılında İstanbul’a çağrıldığı görülmektedir.

Yine 1892 senesine ait bir şikayette, Mekke emirinin Şerif Hüseyin’in evinin kapılarını kırdırarak eşyalarını sokağa attırdığı ve adamlarını darp ve hapsedtiği, yine yüz bin mecdiyeden fazla parasının verilmediği ifade edilmiştir. Aynı şekilde Mekke müftüsü ve ulemasının imzası bulunan bir telgrafta, Mekke emirinin görevine aykırı ve asayişe uygun olmayan hal ve hareketlerinin bulunduğu

⁶ Mahmut Nedim Bey, *Arabistan’da Bir Ömür: Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan’da Nasıl Yıkıldı?*, Derleyen: Ali Birinci, İstanbul, 2001, s. 73; Kral Abdullah, *Biz Osmanlı’ya Neden İsyan Eттіk?*, İstanbul, 2013, s. 11.

⁷BOA. İ. DH.1159/90623,(12.11.1889).

⁸Gücenme, kırgınlık.

⁹BOA. Y. A. HUS.231/5.

söylenmiştir.¹⁰ Adı geçen telgrafta imzası bulunan Mekke Baş Müftüsü Abdurrahman Serraci, Maliki Müftüsü Âbid, Şafi Müftüsü Seyyid Abdullah Hicaz'dan çıkartılıp sürgüne gönderilmiş ve Kabe'nin anahtarlarını korumakla görevli Abdurrahm Şeybi de El-Huda'da zorunlu ikamete mecbur edilmiştir.¹¹

Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, babasının İstanbul'a çağırılma nedeninin amcası Avnürrefik'le yaşadığı bir anlaşmazlık olduğunu dile getirmekte,¹² bu durumun ise aslında bir sürgün olduğunun farkında olduklarını vurgulamaktadır. Bu sürgünün sebebinin ise babasının 'Hicaz'da valiler ve Emir Avnürrefik tarafından uygulanan baskı ve şiddet siyasetine ve hacıların mallarının çeşitli hilelerle ellerinden alınmasına karşı çıkması' olduğunu öne sürmektedir.¹³

Neticede 1892¹⁴ yılında Şerif Hüseyin, padişah tarafından İstanbul'a çağırıldı. İstanbul'a giden Hüseyin, burada Sultan II. Abdülhamit'le görüştü ve 1908'de Mekke Emiri atanana kadarki hayatını İstanbul'da geçirdi.

Yemen'de valilik yapmış olan Mahmut Nedim Bey, İstanbul'a giden Şerif Hüseyin'i İzzettin Vapuru'na bindirdiğini, Şerif'in ne olacağını, nereye gideceğini, başına neler geleceğini bilmez, solgun, perişan ve

¹⁰ BOA. Y. A. HUS.266/142.

¹¹ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 11-12.

¹² Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 9.

¹³ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁴ Şerif Hüseyin'in İstanbul'a geliş tarihiyle ilgili bir karmaşıklık söz konusudur. Konuyla ilgili yazılmış bir takım eserlerde Şerif Hüseyin'in İstanbul'a geliş tarihi 1882-1883 olarak belirtilmiştir. Bkz: İsmail Gümüş, *Şerif Hüseyin İsyanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. IV - s. 15; İsmail Köse, *İngiliz Arşive Belgelerinde Hicaz İsyanı*, İstanbul, 2014, s. 45. Halbuki Şerif Hüseyin'in bu tarihte İstanbul'a gelmiş olması mümkün değildir. Zira Osmanlı arşiv belgelerinde ve Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın hatıralarında Hüseyin'in İstanbul'a geliş tarihi 1892 olarak kaydedilmiş, yine birçok kaynakta İstanbul'da 15 ila 16 yıllık bir süre boyunca ikamet ettiği dile getirilmiştir. Şerif Hüseyin'in Mekke emiri atanarak 1908'de İstanbul'da Hicaz'a gittiği bilindiğine göre, İstanbul'a geliş tarihi 1892 olmalıdır. Bkz: Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 9; BOA. Y. PRK. BŞK. 27/38; BOA. Y. PRK. BŞK. 28/68.

bitkin bir halde olduğunu söyleyerek, endişeli bir ruh haliyle “Talihsiz bir adamım!” dediğini aktarır.¹⁵

Bu dönemde İstanbul, emirlere karşı bir baskı unsuru olarak kullanılıyordu. Gelecekte emir olması beklenen kişiler İstanbul'da tutuluyor, burada Osmanlı usullerine göre eğitiliyor ve idari pozisyonlarda görevlendirilerek mevcut emirlerin yerine kolay bir şekilde Mekke'ye gönderilebiliyorlardı. 1886 yılında Emir Muhammed'in neslinden beş şerif, Şura-yı Devlet'te görev yapmaktaydı. Burada görev almaları emir adaylarını politika konusunda donanımlı hale getiriyor, üst düzey bürokratlara ise onların kabiliyetlerini ölçme imkanı tanıyordu. Haşimi soyundan olan bu kişiler başkentte maaş alıyor ve hediyelerle taltif ediliyorlardı.¹⁶

1892'de İstanbul'a gelen Şerif Hüseyin'den bir yıl sonra, 1893'te babaanneleri Bezmicihan ve Mekke Emiri Abdulilah b. Muhammed'in hanımının gözetimindeki oğulları Abdullah, Ali ve Faysal da, otuz iki hanım ve yardımcılarında oluşan aileleriyle beraber İstanbul'a geldi.¹⁷

Şerif Hüseyin İstanbul'a geldiğinde beş bin kuruş maaşla Şura-yı Devlet'e tayin edilmiş,¹⁸ ikametleri için kendilerine Mirgün'de Emin Muhlis Paşa'nın torunu hanıma ait sahilhane kiralanmıştır.¹⁹ 1902'de Şerif Hüseyin'in oğullarının Şura-yı Devlet azası yapılması yönünde gerçekleşen talebe, Şura-yı Devlet'te halihazırda dört şerif bulunduğu; Şerif Hüseyin'in oğullarının da dahil edilmesi durumunda bu sayının yedi olacağı ve bu nedenle diğer şeriflerin de Şura-yı Devlet azası olmak isteyeceği, dahası bunu bir hak olarak göreceği nedeniyle olumsuz karşılık verilmiştir.²⁰ Ancak gerek Şerif Hüseyin'in kendisi,

¹⁵ Mahmut Nedim Bey, *a.g.e.*, s. 76-77.

¹⁶ William Ochsenwald, *Religion, Society, and the State in Arabia*, Ohio, 1984, s. 7.

¹⁷ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 9; Wilson, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁸ BOA. BEO.75/5603 (2).

¹⁹ BOA. DH. MKT.2027/124.

²⁰ BOA. Y. A. HUS.433/25.

gerekse de oğulları farklı zamanlarda nişanlar verilmek suretiyle taltif edilmişlerdir.²¹

Abdullah, Ali ve Faysal'ın İstanbul'a varışlarından on beş gün sonra Sultan'ın emriyle, Harbiye Mektebi'nde Şehircilik ve Mühendislik bölümünde asistan olan mülazım-ı sâni Saffet El-Avva Efendi (25-30 yaşlarındaydı) kendilerine hoca olarak atanmıştır. Gördükleri dersler Türkçe, Coğrafya, Matematik, Muhtasar Osmanlı ve İslam Tarihi, Sarf ve Türkçe okumaydı. Arapça derslerini Halep asıllı Ezher mezunu Şeyh Muhammed Kadib el-Ban'dan, hüsn-i hat dersini Mehmet Tevfik Efendi'den almışlardır. Sonrasında Türk edebiyatçı Mehmet Arif Paşa da kendilerine hoca olarak atanmıştı. Kur'an derslerini ise babaları Şerif Hüseyin'den almaktaydılar. Yine askeri eğitim de görmüşlerdi.²²

İstanbul o dönemde Kral Abdullah'ın ifadesiyle 'bütün güzellikleri içinde barındıran, insanın aklını başından alan bir şehir'di. Burada Türk, Arap, Çerkez, Kürt, Arnavut, Bulgar, Mısırlı, Hintli ne aransa bulunur, herkes kendi kıyafetini giyer, kimse kimseyi ayıplamazdı. İstanbul'da dünyanın her yerinden insan bulunabilirdi.²³

Şerif Hüseyin ailesinin İstanbul'da bulunduğu sırada dünyada meydana gelen değişikliklerden ve savaşlardan bazıları şunlardır: Çin-Japon savaşında Japonlar; Habeşistan-İtalya savaşında Necaşi II. Menlik; İspanya-Amerika savaşında Amerika galip geldi ve Havana ve Filipin adalarına el koydu. Türk-Yunan savaşında ise Osmanlı galip oldu. Yemen'de ise İmam Yahya Sana'yı ele geçirdi (1904).²⁴

Şerif Hüseyin ailesi İstanbul'da geçirdiği seneler boyunca birçok tecrübe edindi. Hicaz'dan gelen soylularla sık sık toplanıyor, bu toplantılara Türk seçkinler de katılıyordu. Ailenin buradaki ikametleri esnasında İstanbul'da bulunan Arap ileri gelenlerinden bazıları şunlardı: Şerif Abdulilah b. Muhammed, Şerif Hüseyin b. Ali b. Muhammed, Şerif Haydar b. Cabir b. Abdulmuttalib b. Galib, amcası

²¹BOA. İ. TAL.149/49.;BOA. İ. TAL.210/28;BOA. İ. TAL.225/67;BOA. İ. TAL. 306/55, BOA. İ. TAL. 368/19; BOA. İ. TAL.457/14, BOA. İ. TAL.457/26;BOA. Y. PRK. BŞK.66/117.

²² Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 18.

²³ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 17.

²⁴ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 12.

Şerif Ahmed Adnan b. Abdulmuttalib b. Galib, Şerif Cafer b. Cabir b. Abdulmuttalib b. Galib, Zafar Emiri SeyyidFadl ve oğulları, Halep nakibu'l eşrafı Seyyid Muhammed Ebulhuda Es-Sayyadi, Medine-i Münevvere'de Sultan'ın vekili Seyyid Ahmet Esad El-Medeni, Sultan ve çocuklarının mürşidi Şeyh Muhammed Zafir Et-Tarablusi El-Mağribi En-Nakşibendi.Sultan bu kişilere hürmet edip, gönüllerini hoş tutardı. Ayrıca zaman zaman İstanbul'a gelip işlerini gördükten sonra dönenler de vardı. Fakat yukarıda adı geçen kişilerin İstanbul'dan ayrılarak ülkelerine dönmelerine yahut başka bir şehre gitmelerine imkan yoktu. İstanbul onlar için adeta hürmet gördükleri bir hapishaneydi.²⁵

Kişiliği ve Düşünce Yapısı

Şerif sıfatıyla İstanbul'da mütevazı bir yaşam süren ve Sultan Abdülhamit'ten başka neredeyse herkese kendisini sevdirmiş olan Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi beklenmiyordu.

Hırslı bir insandı, ancak bu hırsı Mekke emirliğine yönelikti. Meşrutiyet'in ilanının ardından emir olarak atanınca, II. Abdülhamit, Sadrazam Kamil Paşa'ya "Bu adamı oraya göndermeyiniz... Siz onu tanımazsınız, fakat ben bilerek söylüyorum ki, bu Şerif Mekke'de rahat durmayacak, muhakkak devletin başına işler açacaktır!" demiş ve bu konuda oldukça ısrarcı davranmıştı.²⁶

Şerif Hüseyin, entelektüel bir kişilikti. Türkçeyi iyi konuşurdu. Ancak aynı zamanda tutucuydu ve meşrutiyeti ve onun destekçisi olan Müslümanları sadakatsiz olarak görüyordu.²⁷

İstanbul'daki 'esareti' onun ruhunu sınırlandırmış ama öldürmemişti. Tabiatı icabı şevkli ve konuşkandı. Ancak güvenine karşı uğradığı ihanetler onu ihtiyatlı olmaya itmişti. Peygamberin soyundan gelen biri olması nedeniyle İstanbul'da doğal olarak dikkat çeken ve saygı duyulan bir karakterdi. Dindarlığı, nazik tavırları ve düzgün hayatı

²⁵ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 19-20.

²⁶ Mahmut Nedim Bey, *a.g.e.*, s. XI.

²⁷ Saleh Muhammed Al-Amr, *The Hicaz Under Ottoman Rule 1869-1914 Ottoman Vali, the Sharif of Mecca, and the Growth of British Influence*, Riyad, 1974, s. 159.

sayesinde, kendisine hürmet eden geniş bir çevre edinmeyi başarmıştı.²⁸

Mekke Emiri Olarak Atanması

Şerif Hüseyin'in Mekke emiri atanması çerçevesinde ciddi tartışmalar cereyan etmiş, bir grup Şerif Hüseyin'in İttihat ve Terakki yönetimi tarafından, bir grup ise İttihat ve Terakki'nin muhalefetine rağmen II. Abdülhamit tarafından atandığını, diğer bir grup da İngilizlerin nüfuzu sayesinde ve İngiliz elçisinin ve Sadrazam Kamil Paşa'nın vasıtasıyla atanmanın gerçekleştiğini öne sürmüştür.²⁹

1904 yılında Mekke Emiri Şerif Avnürrefik vefat edince Şerif Hüseyin, boş kalan pozisyon için girişimde bulundu. Hüseyin'in yanı sıra İstanbul'da yaşamakta olan diğer iki şerif Abdulilah ve Ali Haydar da adaylıklarını koymuşlardı. Ancak Hüseyin'in kayınbiraderi Ali b. Abdullah emirliğe getirildi.³⁰

Mekke Emiri Şerif Ali 1908 yılında bölgedeki karışıklık sebebiyle görevinden alınmış, yerine amcası Şerif Abdulilah atanmıştı. Ancak Abdulilah, görevi için Mekke'ye gitmeden önce İstanbul'da yaşamını yitirdi. Bu durumda Mekke emirliğine adaylık bakımından Şerif Hüseyin'in önü açıldı.

Bu noktada, birinci görüşün savunucularına göre İttihat ve Terakki partisi, Sultan Abdülhamit'in kendisinden hoşlanmadıklarını bildikleri için Şerif Hüseyin'i Mekke emiri olarak atamıştı. Sultan keskin basireti sayesinde Şerif Hüseyin'in böylesi önemli bir makama getirilmesinin yalnızca bürokratik bir durum değil, karşıt bir güç ve olası bir tehlike oluşturacağını söylemiştir. Fakat Sultan'ın uyarıları görmezden gelinerek Hüseyin Hicaz'a gönderilmiştir.³¹

²⁸ George Antonius, *The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement*, New York, 1965, s. 103.

²⁹ Hasan Kayalı, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire 1908-1918*, Londra, 1997, s. 148.

³⁰ Wilson, *a.g.e.*, s. 14.

³¹ Antonius, *a.g.e.*, s. 103; Mahmut Nedim Bey, *a.g.e.*, s. XI.

Oğlu Abdullah ise hatıralarında belirttiğine göre babasını, üst düzey devlet yöneticileri nezdinde bu makamı hak ettiği hususunda girişimde bulunmaya teşvik etmiştir.

Şerif Hüseyin oğlunun teşvikiyle, padişaha ulaştırılmak üzere bir dilekçe yazmış; Abdullah bu dilekçeyi bizzat götürüp Kamil Paşa'ya teslim etmiştir. Dilekçede şu ifadeler yer almıştır:

“Amcam Şerif Ali b. Abdullah b. Muhammed’in görevden alınması üzerine göreve getirilen amcam Mekke emiri Şerif Abdulilah b. Muhammed’in vefatı ile şu an boş bulunan emirlik makamına, Haşimi ailesinin en büyüğü ve babadan oğula geçen bu makamı en fazla hak eden kişi olmam hasebiyle atanmamı ve Sultan hazretlerinin hakkımı vermesini istirham ediyorum. Kendilerine olan sadakat ve bağlılığım malumane-i şahaneleridir.”³²

Kamil Paşa dilekçeyi okuduktan sonra Mekke emirliği konusunda babasının hakkının zayi olmayacağına dair Abdullah'a tabir yerindeyse söz vermiştir. Abdullah, Kamil Paşa'ya tam olarak inanmamış ve babası adına Sadaret, Meşihat ve Saray Başkatipliği'ne telgraf çekmiştir. Nitekim Şerif Hüseyin Mekke Emiri olarak atanmış, görev yeri olan Mekke'ye gitmeden önce padişahın huzuruna kabul edilmiştir. Abdullah'a göre babasının tayini İttihat ve Terakki partisi yöneticilerini kızdırmış, iki taraf arasındaki çekişmenin sebebini teşkil etmiş ve Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne isyan etmesiyle sonuçlanmıştır.³³

İddiaya göre huzura kabulü sırasında Sultan, Şerif Hüseyin'e “Sendeki kabiliyetlerden faydalanmamı engelleyenlerin Allah müstahakını versin. Şu devleti ele geçiren güruha bir türlü güvenemiyorum” demiş, Şerif Hüseyin ise karşılık olarak, “Zat-ı şahanelerinizin Arap bölgelerinde büyük itibarınız var. Eğer oralara gelerseniz, devlet ve saltanat için aradığınız korumayı bulacaksınız. Ne zaman buna ihtiyaç duyarsanız biliniz ki üzerine düşen görevi ilk yapacak Arap ülkesi Hicaz olacaktır. Hz. Peygamber (sav) ‘Medine onlar için en hayırlısıdır, keşke bilseler’ buyuruyor. Eğer siz de muhterem ailenizle birlikte oraya gelerseniz, malımız canımız size feda olacak ve

³² Kral Abdullah, a.g.e.,s. 12-13.

³³ Kral Abdullah, a.g.e., s. 14.

bütün asiler size boyun eğecektir. Ayrıca orada kimse size erişemeyecektir” ifadelerini kullanmıştır. Bunun üzerine Sultan’ın gözleri yaşarmış ve “Çok teşekkür ederim. Allah sizden razı olsun, ancak bunları düşünmek için henüz erken” karşılığını vermiş ve Şerif Hüseyin’e üstün hizmet ve övünç madalyasını kendi elleriyle takıp onu uğurlamıştır.³⁴

Bu bağlamda Zevi Avn’dan olan Şerif Hüseyin’in karşısında rakip olarak Zevi Zeyd’den Şerif Ali Haydar yer almaktaydı. William Ochsenwald Sultan Abdülhamit’in, meşrutiyetin ilanını sağlayan askeri liderlerin süreçte herhangi bir rolü olmaksızın Şerif Hüseyin’i atama kararını verdiğini söylemektedir. Sultan ordunun ve İttihat ve Terakki’nin Ali Haydar’ı desteklediğinden şüphelenmiş, bu nedenle Şerif Hüseyin ismi kendisine daha yakın gelmiştir. Hüseyin’in dindarlığı, 15 yıldan fazla süredir İstanbul’da yaşıyor olması ve Şura-yı Devlet üyesi bulunması onu daha uygun bir aday haline getirmiştir. Sadrazam Kamil Paşa’nın da Hüseyin’i desteklemesi sonucunda Kasım 1908’de Şerif Hüseyin Mekke emiri olarak atanmıştır. Bu süreçte yabancıların ise kayda değer bir rolü olmamıştır.³⁵

Şerif Hüseyin’in İngilizlerin tesiriyle atandığını öne süren görüşe göre ise, İngiltere 1908’de Meşrutiyet’in ilanını fırsat bilerek Bab-ı Ali üzerindeki nüfuzunu kullanmış ve Sultan Abdülhamit’e bu atamayı onaylatmıştır.³⁶ Ataması gerçekleşmeden birkaç ay önce Şerif Hüseyin, İngiliz elçiliğine ‘dostane’ bir mesaj göndererek, İngiltere’nin Osmanlı meşrutiyet hareketine karşı taşıdığı iyi niyet karşısında minnettar olduğunu belirtmiştir. Dönemin İngiliz elçisi Şerif Hüseyin’i, ‘dürüst, eski rejim dönemindeki seleflerinin hacılara dayattığı haraçlara ya da diğer yolsuzluklara müsaade etmeyecek bir adam’ olarak tanımlamıştır.³⁷

İstanbul’da kaldığı uzun yıllar boyunca Şerif Hüseyin, atanmasını güvenceye almak için hiçbir şeyi şansa bırakmadı. Abdulilah’ın ani ölümünden sonra yeni bir emir atanması ihtiyacı oluşunca, Sultan

³⁴ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 21.

³⁵ Ochsenwald, *a.g.e.*, s. 217.

³⁶ Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, Ankara, 1995, s. 27-28.

³⁷ Wilson, *a.g.e.*, s. 15.

Abdülhamit başlangıçta Hüseyin'i atama hususunda tereddüt etti. Ancak Sadrazam Kamil Paşa başta olmak üzere, Bab-ı Ali'deki bazı üst düzey devlet adamlarının tesiriyle atama konusunda ikna oldu. Şerif Hüseyin'in atamasını onaylamasına rağmen Sultan, emirin sadakatinden şüphe duymaktaydı ve Hüseyin'in hilafeti kendi eline almaya çalışacağından dolayı Hicaz'ın artık bir Türk vilayeti olmayacağını ve Araplar üzerindeki Türk nüfuzunun ortadan kalkacağını öngörmüştü.³⁸

Hicaz'a Dönüş

Mekke emiri olarak atanmasının ardından,³⁹ Kasım 1908'in sonunda Şerif Hüseyin görev yerine doğru yola çıktı. İstanbul'dan ayrılacağı gün II. Abdülhamit'in huzuruna çıkan Şerif Hüseyin'i uğurlamaya Sadrazam Kamil Paşa da gelmişti. Şerif ailesini Mekke'ye taşıyacak vapura gelen Kamil Paşa, Şerif Hüseyin'e içerisinde şunların yazdığı bir not vermişti:

*"Mübarek Hicaz bölgesi, yüce hilafet makamına doğrudan bağlıdır. Şeriflerin yönetimi ile Sultan arasında geçerli olan yeni Kanun-i Esasi'ye göre, orada kutsal hakların çiğnenmesine imkan yoktur. Pek kıymetli vazifenizi alışkın olduğunuz eski tarz üzere yerine getirmeye devam ediniz. Allah yardımcınız olsun. Sultanın ve hükümetin sizlere güveni tamdır."*⁴⁰

Mahmut Nedim Bey, Şerif Hüseyin'in İstanbul'dan ayrıldığı gün vapurda kendisini kenara çekerek, "Seni de beraber götürmeyi çok isterdim" dedikten sonra ona Asir mutasarrıflığını teklif ettiğini, kendisinin bu teklifi reddetmesi üzerine Hüseyin'in, "İyi düşün, beraber çok iyi çalışırız, bilhassa sen oraların ahvalini yakından bildiğin için bana çok yardımın olur. Benden bu fedakarlığı esirgeme" şeklinde ısrar ettiğini dile getirmektedir. Bu diyalogun devamında Şerif Hüseyin tekrar Sultan II. Abdülhamit'in aleyhinde konuşmuş, İttihatçılarla dost olmasına hanımının Sadrazam Reşit Paşa'nın torunu olmasının çok yardımcı dokunduğunu ve bu dostluğu Hicaz'daki hizmetleri ile takviye etmeye çalışacağını uzun uzadıya anlatmıştır.⁴¹

³⁸ El-Amr, *a.g.e.*, s. 158.

³⁹ BOA. İ. DH. 1471/25; BOA. İ. HUS. 171/28.

⁴⁰ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 21.

⁴¹ Mahmut Nedim Bey, *a.g.e.*, s. XI-XII.

Gece yarısı hareket eden vapurda Abdullah ve Zeyd babalarıyla birlikte Mekke'ye dönerken, Ali ve Faysal ailenin geride kalan meselelerini halletmek ve kadınların hazırlanmasını sağlamak için İstanbul'da kaldı. Hüseyin ve iki oğlu 3 Aralık'ta Cidde'ye vardı.⁴²

Sonuç

1853'te İstanbul'da doğan Şerif Hüseyin, 1861'de Hicaz'a dönmüş; 1892'de Mekke emiri olan amcası Avnürrefik'le aralarında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Şerif Hüseyin, birer potansiyel güç unsuru teşkil eden şeriflerin bir nevi sürgün yeri olan İstanbul'da 1908 yılına kadar ikamet etmiş, bu zaman zarfında Şura-yı Devlet üyesi olmuş, birçok üst düzey bürokratla yakın temasta bulunma olanağı elde etmiştir.

Şerif Hüseyin'in İstanbul'da geçirdiği yıllardan hareketle, 1916 yılında başlattığı isyan hakkında bir takım çıkarımlarda bulunabiliriz. Zira Şerif Hüseyin'in zihninde isyan fikrinin şekillenmesinin Mekke emiri atandığı tarih olan 1908 olması olası gözükmemektedir. 16 yıl boyunca İstanbul'da zorunlu ikamete tabi tutulması ve atalarının uzun süredir sahip olduğu emirlik sıfatını içten içe arzulaması fakat 55 yaşına kadar bu makamı elde edememesi, onu Osmanlı Devleti'ne karşı öfke beslemeye itmiş olmalıdır. Aynı şekilde bu dönemde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ve İstanbul'da gerek gizli, gerekse de resmi olarak faaliyet gösteren milliyetçi Arap cemiyetleriyle iletişimde bulunmuş olması muhtemeldir.

Netice olarak Şerif Hüseyin, İstanbul'da kaldığı yıllarda devlet işleyişine dair edindiği bilgi ve tecrübeleri ve yine yerli ve yabancı üst düzey devlet erkaniyla kurduğu bağlantıları, Mekke emirliği döneminde ve isyanı takip eden süreçte kendi lehine kullanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA. Y. PRK. ŞH. 13/72.

⁴² Wilson, *a.g.e.*, s. 16.

BOA. İ. DH. 1159/90623; 1471/25.

BOA. Y. A. HUS. 231/5; 266/142; 433/25.

BOA. BEO. 75/5603 (2).

BOA. DH. MKT. 2027/124.

BOA. İ. TAL. 149/49; 210/28; 225/67; 306/55; 368/19; 457/14; 457/26.

BOA. Y. PRK. BŞK. 66/117.

BOA. İ. HUS. 171/28.

Kitap ve Makaleler

Al-Amr, Saleh Muhammed, *The Hicaz Under Ottoman Rule 1869-1914 Ottoman Vali, the Sharif of Mecca, and the Growth of British Influence*, Riyad 1974.

Antonius, George, *The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement*, New York 1965.

Er-Reyhani, Emin, *Müluku'lArab*, Beyrut 1987.

Gümüş, İsmail, *Şerif Hüseyin İsyanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Kayalı, Hasan, *Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire 1908-1918*, Londra 1997.

Köse, İsmail, *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, İstanbul 2014.

Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?*, İstanbul 2013.

Nedim Bey, Mahmut, *Arabistan'da Bir Ömür: Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?*, Derleyen: Ali Birinci, İstanbul 2001.

Nedim, Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı (1914-1918)*, Ankara 1995.

Ochsenwald, William, *Religion, Society, and the State in Arabia*, Ohio 1984.

Özcan, Azmi, "Şerif Hüseyin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2010, c. 38, s. 585-586.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, Ankara 2013.

Wilson, Mary C., *King Abdullah, Britain and the Making of Jordan*, New York 1987.